

AUGUSTE COMTE VE POZITIVİZM

JOHN STUART MILL

ÇEVİREN
ENFAL ERKAN

JOHN STUART MILL

Londra'da dünyaya geldi (1806). Jeremy Bentham ve Francis Place'nin tavsiye ve yardımlarıyla babası James Mill tarafından erken yaşlarından itibaren klasik diller, felsefe ve ekonomi alanlarında sıkı bir eğitime tabi tutuldu. Daha genç yaşlarında skolastik mantık ve Antik Yunan metinleri ve Adam Smith ve David Ricardo gibi politik ekonominin temel isimleri üzerine yoğunlaştı. On dördünde bir yıl süreyle Fransa'da kaldı. Montpellier'de kimya, zooloji ve yüksek matematik derslerine katıldı. Auguste Comte ile mektup arkadaşlığına başladı (1841). Babasının yolundan giderek Doğu Hindistan Şirketi'nde işe başladı. Şirketin Hindistan'daki topraklarının doğrudan Kraliyet tarafından ilhak edildiği yıla kadar çeşitli kademelerde bu görevini sürdürdü (1823-1858). Yirmi bir yıllık dostluktan sonra Harriet Taylor ile evlendi (1851). University of St. Andrews'te rektör olarak bir süre görev yaptı (1865-68). Yine bu yıllar Westminster'da Liberal Parti için parlamento üyeliği yaptı. Parlamento tarihinde kadınlara oy hakkının verilmesi çağrısında bulunan ilk kişi oldu (1866). Ayrıca işçi sendikaları ve tarım kooperatifleri gibi sosyal reformların güçlü bir savunucusu oldu. Amerikan Felsefe Derneği'ne üye seçildi (1867) 67. doğum gününden on üç gün önce, Fransa'nın Avignon kentinde, erizipelden öldü (1873).

Başlıca eserleri: *A System of Logic* (1843), *The Principles of Political Economy* (1848), *On Liberty* (1859), *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (1861), *Faydacılık* (1863), *Kadınların Köleleştirilmesi* (1869), *Autobiography* (1873), *Din Üzerine Üç Deneme* (1874), *Sosyalizm* (1879)

ENFAL ERKAN

Atatürk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu.
Başlıca eserleri: John Stuart Mill, *Auguste Comte ve Pozitivizm* (2021);
La Mettrie, *Makine İnsan* (2021, Aslı Avcan ile)

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	11
POZİTİF FELSEFE DERSLERİ	
1. Pozitivist Düşünme Tarzı	11
2. Pozitivizm; Kökler, Karakteristikler	14
3. Teolojik Düşünme ve Metafizik	18
4. Çoktanrıcılıktan Tektanrıcılığa Geçiş ve Hristiyanlık	26
5. Bilimlerin Tabiiyeti; Soyut ve Somut Bilimler	34
6. Bilimlerin Üç Hâli	45
7. Bilim Felsefesi; Keşif ve İspat	50
8. Psikolojik Gözlemin Reddi	57
9. Sosyoloji; Sosyal Fenomenlerin İncelenmesi	60
10. Sosyolojik Araştırma; Yöntem ve Unsurlar	72
11. Sosyal Dinamikler; İnsan Toplumunun Evrimi	84
İKİNCİ BÖLÜM	100
AUGUSTE COMTE'UN SONRAKİ GÖRÜŞLERİ	
1. Değişim	100
2. Teoloji ve Pozitif Din	105
3. Etik ve Özgeçilik	114
5. Ruhani Güç	122
6. Dönemsel Güç	126
7. Son Düşünceler	143
8. Sonsöz	155
DİZİN	156

BİRİNCİ BÖLÜM POZİTİF FELSEFE DERSLERİ¹

1. Pozitivist Düşünme Tarzı²

Bir süredir İngiltere’de ve Kıta’da ‘Pozitivizm’ ve ‘Pozitif Felsefe’ hakkında pek çok şey söylenmektedir. Bunları ortaya atan ünlü düşünürün hayatı boyunca hiçbir yazıya veya tartışmaya dökmediği, ama onun ders verdiği çok az sayıda öğrencisinin kaleme alıp tartışmaya soktuğu bu deyişler derinlerden çıkararak kendilerini çağın felsefesinin yüzeyinde göstermişlerdir. Neyi temsil ettikleri çok yaygın olarak bilinmemekle birlikte, bir şeyi temsil ettikleri anlaşılmaktadır. Bunlar, kabul görmüş bir düşünce tarzının sembolleridir. Bu semboller, şu anda felsefenin büyük sorunlarını tartışan ya da herhangi bir yüksek bakış açısıyla çağın görüşlerini araştıran hemen hemen herkesi, Pozitivizmi ciddi bir şekilde ele almaya ikna etmeye ve bu konuda kendi pozisyonlarını az çok dostça veya düşmanca tanımlamalarında yeterli bir öneme sahiptir. Aslında, Pozitif ve Pozitivizm terimleriyle ifade edilen düşünce tarzı geniş çapta yayılmış olsa da, bu sözcüklerin kendileri, genellikle olduğu gibi, bu düşünce tarzını destekleyenlere nazaran düşmanları tarafından daha iyi bilinmektedir. Kendisini ya da fikirlerini bu unvanlarla asla adlandırmayan ve bunu yapanlarla karıştırılmaktan

¹ 1. Auguste Comte, *Cours de Philosophie Positive*, Répétiteur d’Analyse transcendante et de Mécanique rationnelle à l’Ecole Polytechnique, et Examinateur des Candidats qui se destinent à cette Ecole. Deuxième Edition, augmentée d’une Préface. E. Littré, et d’une Table alphabétique des matières, Paris, 1864.
2. E. Littré, *Auguste Comte et la Philosophie Positive*, Paris, 1863.

² Eserde yer alan tüm alt başlıklar Türkçe baskı için tarafımızca eklenmiştir. (Yay. Haz.)

dikkatlice sakınan birçok düşünür kendilerini, –genellikle hoş görülebilir doğru bir içgüdüyle bazen beğenmeseler de– Pozitivistlerle birlikte sınıflandırılırken ve Pozitivist olarak saldırıya uğrarken bulur. Felsefi düşüncenin istikametindeki bu değişim, Fransa’dan önce İngiltere’de başladı; Fransa’da karşıt bir felsefe türü daha yaygın olarak geliştirilmiş ve Royer-Collard, Cousin, Joulfroy ve arkadaşları tarafından oluşturulan bir neslin spekülâtif zihnini daha sıkı bir şekilde işgal etmişti. Mösyö Comte’un büyük eseri, pek çok İngiliz öğrenci ve düşünürün zihninde güçlü bir şekilde yer alırken, Fransız edebiyatında veya eleştirisinde neredeyse bahsi bile geçmiyordu. Ancak, Fransa’daki olağan duruma uygun bir şekilde, bu yeni eğilim daha güçlü bir şekilde ortaya çıktı. Kendilerine Pozitivist diyenler gerçekten de çok sayıda değildir; ama ortak felsefeye bağlı kalan bütün Fransız yazarlar, şimdi ‘Pozitivist Okul’ karşısındaki konumlarını güçlendirerek buna başlamayı gerekli hissediyorlar. Bu şekilde belirlenen düşünme tarzı, önemini şimdiden en tartışmasız işaretlerden biriyle, kendisiyle zıttı arasında bir uzlaşma ya da *juste milieu* [orta yol] yaratma girişiminde bulunan düşünürlerin ortaya çıkışıyla gösteriyor. Sert eleştirmen ve metafizikçi Mösyö Taine ve ünlü kimyager Mösyö Berthelot bu girişimler içerisinde en çok göze çarpan yazarlardandır.

Bu nedenle, her felsefi düşünürün bu entelektüel hareketin ne olduğunu, esasen gerekli bir hareket olup olmadığını, eğer öyleyse, en önemli temsilcileri tarafından kendisine verilen istikamette neyin kabul edilip neyin reddedileceğini anlamaya gayret ederek onun hakkında bir yargı oluşturmakla kalmayıp; bu yargıyı faydalı bir şekilde ifade edebileceği zaman gelmiş gibi görünüyor. Bu noktaların tartışılması için Auguste Comte felsefesinin eleştirel bir incelemesinden daha uygun bir biçim olamaz; bunun için, tanınmış öğrencileri arasında her açıdan en önde geleni olan Mösyö Littré tarafından kaleme alınmış önsözleriyle temel eserinin yeni baskısı iyi bir fırsat sunuyor. Comte’un ismi, bu düşünce tarzıyla diğerlerinden daha fazla özdeşleşmiştir. Bu düşünce tarzını tamamen sistematik-

leştirmeye ve bu tarzın insan bilgisinin tüm konularına doğru bilimsel genişlemesini sağlamaya çalışan ilk kişi Comte'dur. Bunu yaparken, nicel ve nitel olarak zihinsel güç sergileyip bir başarı elde etti; bunlarla neredeyse sonraki eğilimlerinin tamamına ve daha önceki düşüncelerinin çoğuna mümkün olabilirdiğince radikal ve şiddetli bir şekilde karşı çıkan düşünürlerin sadece büyük hayranlığını kazanmakla kalmayıp aynı zamanda bunu sürdürdü. Bu tür düşünürler, ilk etapta, onun büyük eserinde hata olarak gördükleri şeye kafa yormakla meşgul olsalardı, işte bu bir hata olurdu. Düşünce dünyasında kendisine ait yeri alana kadar, önemli olan onu eleştirmek değil, tanınmasına yardımcı olmaktı. Eserin büyüklüğünü bilmeyen ve takdir edemeyenlerin eserle ilgili ortaya koyduğu zayıf noktalardan söz etmek, onun adil bir değerlendirmeye doğru ilerlemesini süresiz olarak yavaşlatabilirdi, ama eserin herhangi bir ciddi uygunsuzluğa karşı korunması gerekmedi. Bir yazarın çok az okuru olması ve bağımsız düşünürler dışında kimse-nin üzerinde hiçbir etkisi olmaması söz konusuysa, onda dikkate alınmaya değer tek şey, bize ne öğretebileceğidir: Zaten bizden daha az bildiği herhangi bir şey varsa, hataları zarar verebilecekleri zaman gelene kadar o şey fark edilmeyebilir. Ancak Comte'un şu anda Avrupalı düşünürler arasında üstlendiği yüksek konum ve başlıca eserlerinin artan etkisi, onun felsefesinin güçlü noktalarını etkilemek ve pekiştirmek görevini eskisinden daha umut verici bir hâle getirirken, hatalarının tartışılmasını da ilk kez uygun kıldı. Düştüğü hatalar ne olursa olsun, zarar verici bir konumda olmasına rağmen, bunların serbestçe açığa çıkması artık zarar verici olamaz.

Öyleyse, Comte felsefesinin ana ilkelerini şimdilik kendimizi bu ülkede onun en çok bilinen eseriyle sınırlandırarak ve ara sıra bağımsız konuların betimlemeleri dışında, hayatının son on yılındaki yazıları dikkate almayarak gözden geçirmeyi öneriyoruz. Bundan sonra yapmayı umduğumuz gibi incelememizi sonraki eserlere genişlettiğimiz zaman, yargımızı genellikle tersine çevirmek mecburiyetinde kalacağız. *Cours de Philosophie Positive*'de [Pozitif Felsefe Dersleri] olduğu gibi,

temelde sağlam bir felsefe görüşünü birkaç büyük hata ile kabul etmek yerine, genel karakterinde izleyen spekülasyonları yanlış ve yanıltıcı olarak kabul ederken, bu yanlış genel eğilimin ortasında, ayrıntılı olarak, bir yığın değerli düşünce ve öneri buluruz. Şimdilik, Comte'un entelektüel kariyerinde göze çarpan bu anomali işaretinden söz etmiyoruz. Sadece dünyaya bıraktığı başlıca armağanı, Pozitif Felsefe olarak adlandırdığı şeyin açık, tam ve kapsamlı açıklamasını ve kısmen üretilişini ele alacağız: Bizim görüşümüzce doğru olanı, onun tasarladığı şekliyle bu felsefede çok daha az doğru, yani hatalı olandan ayırmaya çalışacağız ve ilerledikçe özellikle ona ait olan kısmı, çağın felsefesine ait olandan ve düşünürlerin ortak mirası olandan ayırt etmeye çaba göstereceğiz. Bu son ayırım, kısmen, Bay Herbert Spencer tarafından, kendi düşüncesinin bağımsızlığını kanıtlamak için güncel bir kitapçıkta yapılmıştır: Fakat bu durum, aynı şeyi burada daha az sınırlı bir amaçla yapmanın faydalarını azaltmaz; çünkü Bay Spencer, Mösyö Comte'a ait olan neredeyse her şeyi reddeder ve özetlenmiş ifade tarzıyla, reddettiği şeylerin hakkını vermez. Oysa, kendisine ait olmayan herhangi bir özgünlükte hak iddia etmeyen, en özgün düşüncelerini önceki düşünürlerde gözlemediği benzer herhangi bir şeyin tohumuyla birleştirmeye hevesli olan Comte'un bizzat verdiği doğrudan kanıtlarla bile bu ayırımı yapmak zor değildir.

2. Pozitivizm; Kökler, Karakteristikler

Mösyö Comte'a göre, gerçek bir felsefenin temel öğretisi olan ve Pozitif Felsefeyi tanımladığı özellik şöyledir: Fenomenler dışında hiçbir şeye ilişkin bilgimiz yoktur ve fenomenler hakkındaki bilgimiz mutlak değil görelidir. Herhangi bir olgunun özünü ya da reel üretim tarzını değil, sadece onun diğer olgularla ardıllık veya benzerlik tarzındaki ilişkisini biliriz. Bu ilişkiler sabittir; yani aynı koşullar altınday-